MIDDELALDERLIG LYRIK

AF

† ERNST FRANDSEN.

Atter tilfalder det Danske Studier at offentliggøre en afhandling fra en savnet folkeviseforskers efterladenskab. Professor Ernst Frandsens folkeviseforelæsninger på Århus universitet 1951—52 afbrødes brat ved hans pludselige bortgang 26. 2. 1952; men kort forinden havde han omtalt en afhandling om viseomkvædet som værende færdig, og i begyndelsen af 1954 modtog redaktionen gennem professor Peter Skautrup materialet til prof. Frandsens sidste forelæsninger. Det viste sig da, at begyndelsen af dette manuskript udgjorde den færdige helhed, forfatteren havde omtalt. Nogle henvisninger og titler har måttet præciseres i texten eller i vedføjede noter, marginale stikord er indført i texten eller strøget, og mærkerne af forelæsningsformen er lempeligt fjernet eller udvisket. Iøvrigt har manuskriptet kunnet renskrives og sættes uden indgreb. Dets øvrige dele, deriblandt rene forarbejder, var derimod ikke gennemarbejdede med trykning for øje.

Redaktionen takker professorinde fru Kitty Frandsen for tilladelsen til at fremlægge arbejdet efter bedste skøn og prof. Skautrup for hans hjælp i forbindelse hermed. *E. D.*

Spørgsmaalet om der fandtes en lyrisk Digtning i dansk Middelalder plejer Litteraturhistorien at besvare ved at henvise til Overleveringen. Den er særdeles sparsom, men en lille Gruppe religiøse Digte har man længe vidst Besked med. Hovedkilden er Bønnebøgerne, bevarede i et halvt Hundrede Haandskrifter fra 15. Aarhundrede, og nu under Udgivelse ved Karl Martin Nielsen[1]. Bønnebøgernes Texter er Prosatexter, men i Lovprisningen af de guddommelige eller hellige Personer, navnlig af Jomfru Maria, har Prosaen poetisk Indhold og gaar ikke saa sjældent tilbage til Kirkens Hymner og Sekvenser. Det kan hænde at Oversætterne eller Bearbejderne fristes til at gengive dem i rytmisk og rimet Form, saaledes den berømte Stabat mater dolorosa, som forekommer baade i Prosa og Vers i Manuskripterne. Nogen stor kunstnerisk Værdi har hverken den eller de øvrige rimede Bønner, Respekten for Indholdet har Prioriteten fremfor Respekten for Formen, som er

knudret og tung. Kun i Peder Ræffs Mariaviser er den sproglige Beherskelse saa stor, at Versene bliver til Sang. De findes dog ikke i Bønnebøgerne, men i et Blandingshaandskrift fra sidste Fjerdedel af 15. Aarhundrede, udgivet under Titlen *En Klosterbog*[2]. Otte Digte findes der ialt, de to af den sædvanlige Rimbøntype, et tredje er en relativ tør Litanivise, men de fem andre er fin Lyrik. Peder Ræv kalder vi Ophavsmanden til disse fem, Navnet nævnes i den ene[3]:

> i hoo thennæ wysæ hauer giordh,
> han hether per reff lyllæ, saa hauer iek spurd,
> hån vell syth naffn ey wendhe.

Over en anden[4] staar Bogstaverne F.P. som man har tydet som Frater Petrus. Hvis det er rigtigt, har altsaa Digteren været Munk. Hvorvidt han har skrevet dem alle fem er et aabent Spørgsmaal. Som vi senere skal se er de saa nær beslægtede i Stil, at det synes sandsynligt, det er i al Fald praktisk at holde dem sammen under dette Navn.

En Skribent af noget anden Type er *Hr. Michael*, Forfatter af tre forskellige større Sager: Om Skabelsen, Om Menneskens Levned og Jomfru Mariæ Rosenkrans. De blev skrevet i de sidste Aar før 1500 og trykt i 1514—15[5]. Hr. Michael var Præst i Odense og er Præst ogsaa i sine Vers, Dogmatiker og Didaktiker mere end Lyriker.

Endnu skal det anføres at vi har *nogle katolske Salmer* overleverede i Hans Thomissøns Salmebog fra 1569. Heriblandt et Par oversat fra Latin: Den signede Dag er os beteed (Dies est lætitiæ), Et Barn er født i Betlehem (Puer natus in Bethlehem), en gammel makaronisk Sang: Pris og Ære og Dyd ganske meget (ɔ: Julen har Englelyd), og berømtest af dem alle: *Den signede Dag som vi nu se*, som ogsaa findes, og i en anden Redaktion, i H. Christensen Sthens Vandrebog fra 1591. Det er Materialet. Naar vi da ikke hertil vil føje de »christelig forvendte«, d.v.s. i Reformationens Aand omdigtede gamle Texter, som Hans Thomissøn yderligere har optaget. Men da det ikke lader sig gøre med Sikkerhed at rekonstruere deres oprindelige Form lader vi dem ligge.

Det er Materialet til Vurdering af den religiøse Lyrik paa Dansk.

Af verdslig Lyrik er saa godt som intet overleveret fra Middelalderen selv, kun et Par Smaabøger med moraliserende eller underholdende Text kan regnes herhen, *Dyrerimene*, som er overleveret i et Haandskrift fra 1460[5], skrevet i Franciskanerklosteret i Næstved, og *Lykkebogen*, en Oversættelse fra Tysk, som først kendes fra trykte Udgaver, den ældste fra 1562[7].

Idet nu Litteraturhistorien henviser til denne Overlevering har den let ved at gøre Resultatet op saaledes: at Sporene af verdslig Lyrik er saa fattige og faa, at de næppe er værd at tale om, desuden er Dyrerimene en dansk Udløber af den særlige europæiske Genre, som benævnes Dyreparlamentet; mens det maa indrømmes at der i 15. Aarhundrede har været Tilløb til en religiøs Poesi paa Modersmaalet, ganske vist uden synderlig Værdi, naar Peder Ræffs Viser og enkelte af Hr. Michaels Vers undtages. Den sidste Skildrer af Middelalderens litterære Historie, Professor Billeskov Jansen[8], behandler denne religiøse Poesi med Perspektiv bagud til Anders Sunesøn, der som bekendt skrev et Par latinske Sekvenser omkr. 1200, og sætter den saaledes ind i den store kirkelige Tradition. Peder Ræffs Særpræg afgøres med, at den kirkelige Tradition i dette Tilfælde har optaget visse Elementer af verdslig Trubadurpoesi — altsaa efter fremmede Kilder.

Billeskov Jansens Resultat tilfredsstiller mig ikke; saa lidt som hans Forgængere, der sagde omtrent det samme, tilfredsstillede mig, da jeg i sin Tid skrev om Folkeviserne[9]. Iagttagelsen af, at Folkevisen henimod Slutningen af sin Tilværelse lyriseredes i stadig højere Grad, krævede, syntes jeg, en Forklaring. For at finde frem til en saadan Forklaring var det da, jeg udvidede Materialet for den verdslige Lyrik. Det er et velbekendt Faktum at vore Folkevisehaandskrifter fra 16. og 17. Aarhundrede ikke blot rummer Ballader. Side om Side med Balladerne har de en Mængde lyriske Digte, som i vore Dage er samlet og udgivet af H. Grüner-Nielsen under Titlen *Danske Viser*[10]. Om en del af disse Viser kan det med Sikkerhed godtgøres at de er digtet i det 16. Aarhundrede, altsaa nye og moderne Sange, som staar imellem de gamle. Man har udfra disse Dateringer, som angaar et Faatal af den samlede Mængde, sluttet — og Billeskov Jansen slutter vedvarende — at den hele Genre tilhører det 16. Aarhundrede: den indgaar saaledes i Litteraturudviklingen som en Afløsning af Balladen i de højere Samfundskredses Yndest. Denne Slutning holder imidlertid ikke. I al Fald én Text blandt de lyriske Elskovsviser ved vi sikkert tilhører det 15. Aarhundrede, nemlig DV 290, som er identisk med en af Mariaviserne[11], dog saaledes at den har tabt 2 af sine oprindelige 5 Strofer paa sin Vej fra Peder Ræff til Hjærtebogen (skrevet 1553—55). Nu gør som bekendt én Svale ingen Sommer. Nej! Men det mærkelige er, at Ret Elskovens Dyd ikke staar i Samlingen som et Unicum, tværtimod falder den i Form og Tone paa det nøjeste sammen med de øvrige. Den er bedre

end Flertallet, det skal indrømmes, men den gaar gnidningsløst ind i Helheden. Det vil sige at man i det 16. Aarhundrede har dyrket det samme lyriske Udtryk, den samme lyriske Stil som Per Ræv dyrkede i det 15. Det er under disse Omstændigheder tilladt at spørge, om virkelig Ret Elskovens Dyd er den eneste af de overleverede lyriske Texter, som gaar tilbage til 15. Aarhundrede. Det vilde virkelig være mere end besynderligt, hvis det var Tilfældet.

Denne Iagttagelse, dette Ræsonnement var i sin Tid et af mine Udgangspunkter.

Selve min Undersøgelse skal jeg ikke repetere her. Kun minde om, af Hensyn til dem, som ikke har læst »Folkevisen«, at jeg i Mangel paa ældre dansk Materiale vendte mig til det svenske — det kan gøres, da det litterære Fællesskab var saa udbredt i det middelalderlige Norden — og sammenlignede den største af de tre Eufemiaviser (ca. 1300), Ivan Løveridder, med dens Forlæg, Chretien de Troyes' Le chevalier au lion (for de 2 andre Eufemiavisers Vedkommende er Kildeforholdet mindre klart). Jeg sammenlignede de to Texter Vers for Vers og fandt herunder for det første en Række Formler af lyrisk Herkomst, som Oversætteren ikke fandt Mønstret til i Forlægget, fx:

første tima iak idher seer,
miin sorgh forgaar, mit hiærta leer.

alla mina sorgh ræædh han mik bot.

"iak veet thet aldrigh vara ma,
thet vaar sorgh faar een ænda,
før os komber døden at hendæ.

thy at al miin glædhi ær nu ænd
ok sarlika mik til sorghina vænd.

Nu hopar mik a idhra trøst,
at allder min anger vardher løst. o.s.v.

Det ejendommelige er nu at disse Fraser forbundet med disse Rim dukker op igen omtrent 200 Aar senere, de er ikke blot kendelige i den uhyre sparsomme svenske Lyrik fra 15. Aarhundredes Slutning, men de forekommer om ikke ordret, saa dog noget nær ordret hos Peder Ræff og videre i Overleveringen fra 16. Aarhundrede.

Ved Siden af saadanne Klicheer fandt jeg desuden hele smaa lyriske Partier udført af den svenske Oversætter paa egen Haand, fx.:

Huath han hafdhe førra aff værldinne leet,
hænna lika hafdhe han ey seet
til tokt ok æro ij allan stadh;
man matte wæl see thet gudh var gladh
ok blidh for vtan mødha,
tha han leet hona fødha.
Gudh hænna æro gøme
ok medh sina nadher ey forgløme!

Det er samme Tone, som kommer igen hos Peder Ræff, sml. disse Citater fra hans Viser:

Inghen hauer seth soo ven en quinnæ,
tessæ orth moo jegh beuysæ,
hun er vel prøueth i tucth oc synnæ.

ware werelsens quinnær vth ynnen en ryngh,
thet ware full fawer en skare.
Hynnes lighæ skullæ man ther ikkæ fynnæ
blandh fruer och jamfruer o[ch] høweskæ quinnæ.

En direkte Paavirkning fra Ivan Løveridder til P. Ræff er utænkelig, Slægtskabet maa forklares paa anden Maade. Denne lyriske Tone, som lyder til os første Gang fra det svenske Digt ca. 1300 og spilles smukt og rigt igennem af Munken i det 15. Aarhundrede for saa at varieres og forfladiges i det 16. Aarhundrede, maa skyldes et mere almindeligt Slægtskab; en gennem disse Aar levende lyrisk Genre, med Kilder i den tyske Minnesang, som vi med historisk Sikkerhed ved har været foredraget paa tysk i fornemme Kredse i Danmark i det 13. Aarhundrede. At denne Genre ikke optegnedes, kan ikke undre os, Folkevisen blev det heller ikke. At dens ældre Texter er forsvundne i Tidens Løb er kun naturligt. Et episk Digt, et Handlingsforløb kan huskes og overleveres ad mundtlig Vej, et lyrisk Digt glemmes. Men Stilen, Tonen bestaar fra ca. 1300, hvor den udgør en Del af den svenske Oversætters litterære Udrustning. Den har levet, skjult for vore Øjne gennem det 14. og 15. Aarhundrede — i det sidste er der altsaa nedskrevet nogle af dens Texter i Anledning af at P. Ræff brugte dem til religiøs Poesi — og endelig bredes den ud for vore Øjne i det 16. Aarhundredes skriftlige Overlevering, rigtignok er den da paa Forfaldets Stadium, som vi senere skal se. — Jeg skal ikke repetere min Argumentation, men henvise til »Folkevisen«s 3. og 4. Kapitel, Side 43—79. — Denne Hypotese har været kritiseret, ikke blot af Billeskov Jansen, men ogsaa af Paul Verrier og af Stanisław Savicki, til hvilke jeg har gjort Modbemærkninger. Tilslutning har Hypotesen faaet af Oluf Friis

og Paul V. Rubow[12]. At min personlige Overbevisning om dens Værdi er urokket, vil man have forstaaet, ikke just fordi jeg er særlig stædig, men fordi jeg ikke ser, hvorledes den kan undværes.

Men i Stedet for yderligere Gentagelser vil jeg nu her gribe Sagen an fra en anden Side og forme min Gennemgang af det fremlagte Materiale paa en ny Maade. I Modsætning til tidligere, hvor jeg begyndte med det 16. Aarhundredes Viser og med deres Klang i Øret søgte tilbage og standsede op, hvor jeg i Middelalderen hørte denne Klang anslaaet, tager jeg nu mit Stade i selve Middelalderen og spørger, om den da ikke andet Steds end i den knappe skriftlige Overlevering har vist Trang til lyrisk Udtryk og — i bekræftende Fald — hvilke Former Udtrykket da har faaet. Det er Balladen, som saaledes inddrages i Undersøgelsen. Balladen er som bekendt episk Digtning, men forsynet med et lyrisk Element i Omkvædet, som er et direkte Udtryk for Følelsen. Her kan vi sætte ind. Ikke saaledes, at jeg ønsker at diskutere den hele Omkvædsmasse, jeg skærer kun en mindre Part fra, de naturlyriske Omkvæd, ud fra den Betragtning at Naturen til alle Tider i Litteraturens Historie har været et lyrisk Hovedmotiv.

NATURLYRIK

De naturlyriske Omkvæd dominerer ikke i »Danmarks gamle Folkeviser«[13]. De findes i godt og vel 70 Numre, i en eller flere Opskrifter, hyppigt det sidste. Dog saaledes at 14 af disse Numre kun findes i Almueoptegnelse og derfor helst maa lades ude af Betragtning, idet Almuetraditionen synes at være tilbøjelig til at indsætte Naturomkvæd, hvor den har glemt det oprindelige.

Tallet er saaledes ikke særlig stort, men dog heller ikke særlig lille. Omkvædenes Emner er mangeartede, hvis man udskiller de andre Hovedgrupper, fx. er den der angaar Dansen ikke større, ja ikke en Gang saa stor.

Det er en Fornøjelse for sig at betragte Billedet og udfinde Stemningen i disse Omkvæd. Det er Middelalderens danske Natur — eller Middelalderdanskernes Opfattelse af dansk Natur, man der stifter Bekendtskab med. At *Sommeren* er den Tid, man virkelig lever i, faar man et stærkt Indtryk af. I en Række Tilfælde staar simpelthen Ordet alene, som et Udbrud af Glæde: *Om Sommeren* lyder Omkvædet i 416 AC og 516 (Almue) og Mellemkvædet (Mk.) i 282 A; 346 og 493 B.

Hertil kan føjes en nærmere Bestemmelse: Thett er saa faurth om sommeren (199; 274 AB og Almue: 95 DE; 263 C). Den sommer er bold (277 A, Mk.). Farven nævnes: Men sommeren hand er grøn (379 AB, Mk.), og Fuglesangen: Om Sommeren, da alle Fugle synge vel (kun Almue: 243 B). Man glæder sig til eller over dens Komme: Imod saa blid en sommer (66 AC); Saa vel imod sommerens tide (461 D); Den blide Sommer er kommen nu (370 A, Almue); eller over dens skønne Gang: Saa faurlig ganger os den sommer (61). Væxten, den fremkalder, er man opmærksom paa: Om Sommeren, der nu groer (131 C) og Men sommeren groer (210 A, Mk.). Helt for sig i individuel Opfattelse staar dette: Den Sommer og den Eng saa vel kunde sammen (131 E, Syv). Et enkelt Sted personificeres Begrebet: Men, sommeren, du est en daare (378 E).

Undertiden præciseres Tidspunktet: Saa orlig om sommer (186 AB) og, bestemtere: Alt om en sommersens morgenn (231 AB; 257), var.: den sommers morgen (343). For Fuldstændigheds Skyld skal anføres at i en nyere Opskrift Majmaaned nævnes som eneste Exempel paa et Maanedsnavn: Maje I ere velkommen. — Glæde os Gud og saa den søde Sommer (97 C, og B, men med et andet Slutkvæde (Sk.)).

Sommeren er Livet og Glæden, Tiden for Arbejdet ude, for Rejser, Fornøjelser, Dans. *Vinteren* det modsatte, Kulde og Kedsomhed, man nævner den sjældent. Som ren Tidsbestemmelse her: Baade vinter og sommersens tide (273 AB), men her med dens særlige Stemning: For de lidene fugle de sørger, for vinter hand vil komme (267 F); Den kolde Vinter som kommer nu (370 B og 504 C, begge Almuetexter; men med samme Betoning i en gammel: Igiennem den vinther saa kold, 252 B, Mk.). —

I den lyse Tid er man *tidligt oppe og ude*: Weell op for dau, wy komer weell offuer denn hieedde (16 A-C); man ser Morgenens Frembrud: Thett dagis op vnder lidenn (74 AB); eller bedre, et af de smukkeste og ældste Omkvæd: *Under liden.* — Der dagen hand dagis, och duggen den driffuer saa wide (288). Kolde Morgener sommetider: Der driffuer dag, falder rim (54 A Mk. ≠ 525 Mk. Alm.); Saa kaald da falder den rimen (484 B — lignende ACD). — Man er oppe og paa Rejse: Saa faurtt att reigsse om sommerenn (491); Saa fuorlig daa leger (ɔ: ligger) der wieen (Vejen) vnder liden (452 A-G). — Liden, Lien ɔ: Bakkeside, Skraaning er et Stykke Natur som man har yndet at mindes, holdt af omtrent som Gunnar i Sagaen. Ordet nyder samme Ære som Somme-

ren, at staa alene som Mk. ell. Sk. i Viserne: Under lide; jeg har ikke optegnet Findestederne. Men naturligvis forsynes det ogsaa med Adjektiv: Under saa grøn en lide (249 C; 116 Mk., 403). Derimod nævnes *Engen*, der er saa almindelig en Lokalitet i fransk Visedigtning, kun meget sjældent i Omkvædet, ligesom Aaen. I en sen Vise — fra Christian I.s Tid — forekommer de begge: For offuen de grøne enge, for synden ligger ved aae (165), det er det hele.

Det blide *Sommervejrlig* — omtalt i Och nu ta ganges blide (355 ABD) og Saa kommer ditt blyde (356 AB) — bringer *Plantevæxterne* frem. Specialisering i Navnegivning er ikke Omkvædenes Sag: mens Urterne gro (338 AC, Mk.; 357 A, Mk.) eller festligere: Der øffter och dy springer udt saa wide (499 A-E). Here vokser Urter her ud' ved æ Aa for de brune og de blaa, tilhører Almuetraditionen (535 A).

Skoven er dog nok mere yndet end det aabne Land. Er den ogsaa almindeligere? Var Danmark endnu for store Dele et Skovland i Middelalderen? Omkvædet kan lyde kort og godt: Y grønen skoffu (222 A), men fyldes i Regelen livligere ud: Saa høyet under skoven (82 C, Mk.). Men skoffuenn stander all udi blomster (11 A-E; 437 B), var.: Men skuoffuen stander grønn, men skuoffen staar alle y urtter och y blomster (426 ABC). Som en Sol at se under de høje Træer: Nu leffuer (ɔ: løves) skou-sallen med ærenn (430 AB, D-F). Ved Skoven har den Skønne sit Hjem: Hun boehr unnder skoffuenn y-saa grønnen (193 ABC). Der tager man Afsked: Far nu vel i Lunden og udi grønne Skove (Almue: 286 AB, D-I), og saa gaar Vejen ind mellem Stammerne: Der mynn fuolle render igiemell skuoffue (206).

Af Træerne er *Linden* Sangerne kærest — som Skovtræ eller fritstaaende? Kun det nævnes i Omkvædet — Texterne har ogsaa andre, Eg, Pil, Silje — og det har samme Æresplads som Ordene Sommer og Lide: Men lienden groer (183 A, Mk.) og et Par Almuetexter: For nu gror Linden (277 E, Mk.; 445 I). Udførligere som Slutkvæde: Saa sagte gror Linden op under grøn Skovene (286 N, Almue), Der stander en Lind i grønnen Lund saa sørgelig (438 Almue). Her har vi det som Gaardtræ: Der stannder en lind i greffuenns gaard saa herligh (201 AB). Og her giver det Læ for den Skønne: Op vndder den liend der wogner allderkieereste mynn (73 AB). Det afgiver henrivende Skygge og Kølighed for Stævnemøder: I bier os under linden (180 K). Under den lind och der skall y mig byde (228 AB).

Festligt er det naar den springer ud: Men lindenn hun løffues

(45 A) og sætter Blomster: Men Linden groer (183, 255). Smerteligt naar den fælder Blomsterne: Thy blomster dy er faldenn, som der var paa (255). En vemodig Tanke har dette berømte Omkvæd, som kun nævner *Løvet* i Almindelighed: Ther falmer oc falmer nu løffuen offuer alle grøn skoue (513 A) eller med en rigere Rytme (B): Ther falmer och feller løff ned offuer alle grønne(n) skoffue (sml. norsk 513 F og 437 D). Med det kan Almuetraditionens Ophobning her ikke kappes: Mens Linden bær Løv, og Løvet falder af, og Jorden bær alle grønne Blade (249 G). Det er jo Hulter til Bulter.

Løvet selv optræder jævnlig alene for sig: Saa grønn er alle dy løff (40 A, Mk.). For i ser leven springer ud (125 A). Bedre B: Saa wyde som løffuen vdsprenger eller Der springer ud løffuen i-saa grønen (234 A-H). Plukning af Løvet er en mærkelig undertiden symbolsk Handling: Hvo bryder løven af de træer? (265 A, Syv) og fra Almuetraditionen: Hvo plukker Løv udaf Livsens Træ? (239 H, Mk.).

Blomster nævnes en sjælden Gang i Forbindelse med Skoven. Ellers er det kun litterære og symbolske Blomster Omkvædet har til Raadighed, Rose og Lilje. Lylly och rosz. lyder et Mk. (55). Meden thy rosser och thy liller thy gror well (408 A-E), var.: Men de roser oc lilier de groer ey (409 B). Selvfølgelig optræder de ogsaa hver for sig: Under di roeser thou (126 A-C, Mk.). Y roser och wd-lagtt, for-gylden er greenenn med al synn blad (77 AB). Og selvfølgelig yndes de specielt i Almuetraditionen. Her er et Par Ex.: Figen-Roser. — Figen-Roser og andre røde Roser (435). Vel Roser og ædelige Blommer (422 A; 146 D-I, Mk.). Liljen er mindre hyppig: Den lillie ber blomster och end (192, Mk.). For sig staar: Y torn och y blom (324 A-C).

Faunaen er ikke meget rigere: Dy wildeste dyr och dyrren vd-aff skuoffuenn (52 A-D). En Almueopt. har noget lignende: fejreste Dyr, udi Skoven randt (381 D, Mk.). Først i en meget sen Vise kommer der et Par Artsnavne frem: Du binder ey biøren och basen op thill egen (508).

Et Par Fuglearter forekommer: Menn nu gielder ørnenn y beederlund y saa orlig (12 AB). Men giøgen gall (278 A, Mk.). Ellers kun Begrebet: fuglenn der de siunger (461 BC, Mk.) og ligeledes i nogle Almueoptegnelser: Fuglene synger (38 C, Mk.). Fuglen synger i Skoven (109 AB, Mk.); Blandt Fugle og blandt Dyr (183 E, Mk.).

For Fuldstændigheds Skyld kan ogsaa nævnes de Tilfælde hvor Fuglen forstaas allegorisk: Men ørnen hand byger y feldenn ud (173),

eller er et mystisk Væsen: Men raffnen flyer om afften (60 A-F) om Valravnen og Saa flyø hand offuer denn ryme (var.: rin) (33 A-F) om den vilde Gam i Germand Gladensvend.

At *Havet* omgiver Landet til alle Sider sætter kun sjældent Mærker i Omkvædene. Tilfældene er flg.: Men søen han tager saa mangen (375 CEF og 376); Imenn syødenn ruor vnder (var.: gror, graver) (445 A-H; K-Z). Men børren bleser denom vesten ind for Danmark (157). Et Kystlandskab har man Fornemmelsen af her: Men nu driffuer wreden paa huiden sannd for nordenn (19 A-D, m. var.) (wreden ɔ: Uvejr?).

Disse sidste skiller sig — ligesom Omkvædene med de mytiske Figurer — ud fra Hovedmassen ved deres tunge og alvorlige Karakter. Men bortset fra dem er *Billedet* man faar ved at stille Omkvædene sammen ret ensartet: *Der er grønt og svalt, lyst og blidt i dette livsalige Sommerland.* En Smule Morgenkulde og lidt Efteraarsvemod fremhæver blot Hovedindtrykket. Det er som en Fortegning for Chr. Winthers Sjælland, givet i de mest almindelige Træk, i Stemningsanslag, Udførelsen magter Omkvædets Form jo ikke.

Men Sommerbilledet er som bekendt kun den ene Side af Folkevisens Forhold til Naturen, den lyse Side. Den mørke møder vi i Tryllevisерne. De behandler ikke det tilvante og det nære, Gaarden og Lunden, Engen og Liden, de fører os ud i den udyrkede, farlige Natur, hvor der bor Elverfolk og Havfolk og andre hedenske Magter. Digtningen om Menneskenes Forhold til dem har episk-dramatisk Natur, en Kamp paa Liv og Død — mellem Aand og Natur. Det var først da Motiverne hen imod Middelalderens Slutning afsvækkkedes at der kunde trænge lyriske Toner ind paa dette Felt. En sparsom Lyrik, men den højeste der kunde trives indenfor Balladens Ramme, jeg tænker paa Naturreaktionen overfor Elverpigens Sang (DgF 46, DF S. 31):

Den ene begyndte en Vise at kvæde
saa favrt over alle Kvinde:
Striden Strøm den stiltes derved,
som førre var van at rinde.

Striden Strøm den stiltes derved,
som førre var van at rinde;
de liden Smaafiske, i Floden svam,
de legte med deres Finne.

De liden Smaafiske, i Floden var,
de legte med deres Finne;
de liden Smaafugle, paa Kvisten sad,
de fælde deres Sang for hende.

Selve Sangens Trolddom er tilstede i Rytmens Musik og de magiske Gentagelser, mens Ordene fortæller om dens Virkninger. Allerede i Harpens Kraft skildres Kunstens mægtige Resonans, Hr. Villemand griber i Strengen og (DgF 40, DF S. 34):

Barken sprak ud af Egetræ
og Hornet af det bøvende Fæ.

Man kunde godt forestille sig en videre Udvikling her: fra Trylleviscrnes dramatiske Naturpersonifikationer til en lyrisk Naturbesjæling. Man kunde saa meget lettere forestille sig en saadan Udvikling som den virkelig er antydet i Texterne en enkelt Gang. I Ridder Stigs Runer og Bryllup staar der disse brillante Linjer (76 A):

Ridder Stig drikker sin Kæreste til,
Skov og Mark de blomstres derved.

Der blomstres Skov, der løves Ris,
for alle Jomfruer bær hun Pris.

De lyder jo ganske moderne. Jeg har tidligere sammenlignet dem med Sophus Clausens *Frugtbarhed*, hvor en moden og dejlig Frue vandrer ud over Markerne, igennem Kornet, Aksene sladrer om hendes Kind og Blomsterne vender sig og ser efter hende. Alting gror i hendes Fodspor —

Og da vi kom til Skovene,
til Aaens gamle Bro,
da lo hvert Bræt for hvert et Knirk
af hendes Sko.

Og var hun træt ej segnet om,
hun havde med et Smil
befrugtet Mark og Sti og Hegn
i flere Mil.

Det er den samme Opfattelse.

Men Elverhøj og de to Strofer i Ridder Stig er enestaaende i DgF. Deres Digtere er saa langt forud for deres Tid at de ikke danner Skole. Normalt har Omkvædenes typiske Sommerbillede tilfredsstillet den lyriske Trang.

Maaske vil nu en og anden spørge, om *Tryllevisernes farlige og mørke Forestillinger ogsaa kan have bestaaet samtidig med Omkvædenes idylliske?* Ogsaa jeg har grublet over det Problem, og selv om jeg ikke kan løse det, slet ikke løse det paa sikker Maade, kan jeg dog give nogle Argumenter. Jeg henter dem ikke fra Omkvædene, men fra *de lyriske Indlednings- eller Slutningsstrofer*, som undertiden forekommer i Balladetexterne og som af og til, men ikke i alle Tilfælde, afsætter Omkvædet. Et Par Prøver:

355 A 1:
Du farer bortt, wintter hinn kaalde,
du kommer igienn, sommerenn hiinn bolde!
taa løster hannom bolde her Nilauss
att riide paa saa grønn enn wold.
Och nu ta ganges blide.

375 D 1:
Oc snecken hun ligger for lande,
oc gresen under hinde graaer;
oc hinde styrd aldrig saa rask en hoffmand,
siden hende styrd herre Ion.
Min skøn ungist liff hun gangis mig aldrig aff hoffue.

Strofernes første Halvdel har et Naturbillede, anden Halvdel har derimod Relation til Handlingen som skal fortælles. Det hele udgør en lyrisk Optakt til Visen.

Nu kan det ogsaa ske at Naturbilledet i de to første Linjer udvides til at omfatte hele Strofen:

356 A 1:
Her stunder saa blid en sommer till,
du røm bort, vinter saa kold!
der springer ud løff paa linne-kuist,
oc skouen och marchen giøris bold.
Saa kommer ditt blyde.

Eller i tolinjet Form, hvilket er sjældent:

407 B 1:
Thett er saa fuortt om suomeren,
der byllenn legger paa sannd.
Seg gleder saa mange stolt iumfru saa.

Folkeviseforskerne er vist efterhaanden enige om at disse Naturindgange er et sekundært Fænomen, skabt under Indtryk ude fra. Man behøver ikke at gaa tilbage til den store Middelalderlyrik, Trubadurernes og Minnesangernes, i hvilket det er et staaende Træk at fryde sig over Foraarets Komme og Sommerens Herlighed, for at finde Forudsætninger, det er tilstrækkeligt at henvise til den tyske Volkslieds

knappere Formulering af det samme. Steenstrup tager i sin Afhandling De danske Folkevisers ældste Tid og Visernes Herkomst (Hist. Tidsskr. 9. Rk. I 1919) ikke i Betænkning at fastslaa tysk Paavirkning her.

Men læg Mærke til hvad det er Stroferne taler om: den kolde Vinter, *den blide Sommer, Skoven og Lindeløvet og Bølgen der leger paa Sand* — ganske de samme Ting, som de danske Omkvæd har i saa stor en Fylde. Hvilke Slutninger vi saa skal drage deraf? At de lyriske Strofer er skabt efter fremmed Forbillede, i den danske Folkevises Form og med et Indhold, som bliver indenfor den i Omkvædene givne lyriske Sfære? Men de tyske Viser har jo ogsaa Sommeren og Skoven og Løvet — dog vist ikke Bølgemotivet, jeg mindes det i al Fald ikke. Der er saaledes ogsaa den Mulighed for Haanden at Omkvædenes Naturbillede er dannet paa fremmede Impulser, eller dog stimuleret af Kendskabet til fremmed Lyrik. I saa Fald maatte disse Omkvæd ikke primært være til Stede i Genren. Det er vanskeligt her at træffe en Afgørelse. Jeg tror ikke at *alle* Naturomkvæd er sene, nogle af dem tilhører Viser, som er decideret klassiske, dog kun et Faatal. Den store Flora *kan* være en Virkning af Indflydelse syd fra.

Denne Opfattelse støttes vistnok, hvis man føjer en Undersøgelse af Visernes Sceneri til Undersøgelsen af Omkvædenes. Natursceneriet er uhyre sparsomt i den klassiske Vise; Heden i Storm og Regn i Nilus og Hillelil (325A) er en smuk Undtagelse; om Hr. Torben hedder det blot at han gik og holdt sin Plov nord for Skoven, og da Drabsmanden bortfører hans Datter gaar Ridtet over de sorte Heder (288). Naar Ribold vil føre sin Jomfru til et Vidunderland og vil skildre det for hende, har han kun disse Ord til sin Raadighed (82):

Der synger icke andre fogle ind høg:
der graaer icke andit gress ind løg.

Noget righoldigere er de Viser, som i Indholdet viser Paavirkning af lyrisk Art. Viser hvor Ridderen beder den vilde Hind og hvor han under Ridtet i Skoven kan komme ud for et mere pikant Vildt, en skøn Jomfru som staar under Eg eller Lind med Rosenkind og udslagent Haar (440) eller, mere eventyrligt, en Nattergal, der er en omskabt Skønhed (57). Ja det kan hænde at Natursceneriet da har Betydning for Handlingen og holdes fast fra først til sidst, som i Ridderens Runeslag (73).

En Støtte for nævnte Opfattelse har man vistnok ogsaa i den Maade, Viserne bruger Naturstof paa i deres Billedsprog. Som bekendt er Billedsproget i det hele taget ikke særlig rigt. De litterære Blomster er det

foretrukne Materiale, Rose og Lilje, som hører nøje sammen med Kvindeskildringen. Jomfruen er smal som Liljevaand eller blot som Vaand og hun er rød som Rosens Blomme: du est en roesenn røed (480 B 8) er en almindelig Metafor; eller Adelus er itt rossen-blad (480 E 128). Min herre haffuer fest en rosens-blom (137); hun ere saa beesk en blomme (135 B 20); dhen ædelyg rosenblome (134, 1); den lillie-green (130 E 22); dy fulde denn lylly tiel straand (140, 35); ther faallmer roser y kinder (140, 13). Exemplerne er legio. Optagelsen af denne Rose- og Liljepoesi kan vanskelig dateres, den tilhører den ridderlige Kvindedyrkelse som Fælleseje. Men ved Siden af den maa man fremhæve den knappe Sammenligning, der hellere tilsigter Kraft i Bestemmelsen af Tingene end deres Skønhed, som ejendommelig for vor Ballade. Typen kendes fra Dagmarvisens: eders Pine er haardere end Staal; at være hvid som Lin (68 A 26); sortne som en jord (481 D 23; 127, 55); hun war saa weenn som wox waar snod (45, 15). Og med Stof fra Naturen: di red lang fastere, end fugellen fløy (126 F 10; 130 B 9; 135 C 14 o.m.fl.); Tther flø pyll sa thycke som hyø (117, 7; 144 E 10); de sloge udaff de Vester-gyllings mendt, som bønder de meyde korn (136 A 7). Om den døde Tove: da vaar hun som en gaaess, de stieger om iuell (121 A 40). Og om Bruden, som har faaet en forgiftet Drik og har været syg om Natten: »Hun haffuer wreedt seg och weend seg som oxe y kloffue,« siger Brudgommen (130 A 36). Om Marsk Stig hedder det i en af Viserne: handd glimmer som duen hinn blaa (145 B 25). Gennemgaaende er disse korte Sammenligninger af en anden Smag end Omkvædenes Poesi: Naar Løvet, som betød Fryd og Glæde der, kommer med her har det en helt anden Anvendelse, som i Hr. Torbens Datter hvor det hedder om Drabets Grundighed: Saa hugge dee herr Torben saa smaa alt som løff, udi lunden laa (288, 7; jfr. 144 E 26). Man skelner let denne Type fra de relativt faa lyrisk-sentimentale Billeder som glider ind i Viserne under Paavirkning fra tysk Lyrik; fx. dette, som blev det mest almindelige: »Nu da sørger Hr. N. N. som Fuglen paa bare Kviste.« —

Jeg vil ikke hermed paastaa, at jeg har *bevist*, at Naturrædslen i de klassiske Trylleviser og Omkvædenes idylliske Sommerbillede ikke er dyrket Side om Side. Men der er i Balladestilen Ting som taler for at det idylliske Sommerbillede akcentueres stærkere paa det Tidspunkt i Balladens Historie, da de naturmytiske Motiver afsvækkes og lyriseres.

Imidlertid forekommer der en anden lyrisk Strofetype end den foran nævnte handlingsindledende. Denne anden ses fx. her:

I mellem Bierg og dyben Dal
bortrinder de stridige Strømme;
Men den som haver en fuldtro Ven,
hand ganger saa sent udaff glemme.

Princippet for Opbygningen ligner de citerede Indgangsstrofer: et Naturbillede i første Halvdel, men den sidste har ikke her Relation til Visehandlingen, den indeholder en Reflexion af almindelig Karakter, en Almensandhed. Forbindelsen mellem de to Led er ganske løs, en Stemningsparallel eller en Stemningsmodsætning. I den citerede Strofe staar de to Vershalvdele antitetisk til hinanden, de stridige Strømmes Bortsvinden overfor Menneskesindets Fastholden af sin Følelse.

Det er Strofer som denne man har kaldt *Enstrofinger*, de er sluttede i sig selv, de kan staa alene og optræder ogsaa alene i Overleveringen fx. af de norske Gammelstev, eller de kan indgaa snart i en snart i en anden Sammenhæng, hvor man har Brug for den Sentens, de indeholder. Nogle Litteraturforskere har tildelt Typen en meget høj Alder, og jeg tør ikke bestride at den kan være gammel. Dog næppe i Danmark, hvor vi kun kender den fra Balladen. Dens Indtrængen der maa anses for et secundært Fænomen. —

Men lad os et Øjeblik se paa hvorledes Balladen anvender den. Strofen: Imellem Bjerg og dyben Dal, som jeg citerede, er hentet fra DgF 57, en Text, som ikke er overleveret i Manuskripterne, men kendes fra Flyveblade. Den er ikke dansk af Oprindelse, Grundtvig aftrykker et nederlandsk Digt, som ligger den meget nær. Tyske Paralleller findes ogsaa. Den nederlandske har ikke vor Strofe, men man behøver ikke at søge længe i tyske Folkevisesamlinger for at finde den, den indgaar i adskillige Texter. Grundtvig anfører et af Tilfældene, hentet fra Des Knaben Wunderhorn. Det lyder saaledes:

Zwischen berg und tiefem tal,
da leit ein freie strasse,
wer seinen bulen nicht haben wöll,
der mag in wol faren lassen.

Sentensen er her en anden end i den danske Text. Den forsvarede Trofastheden, men denne Troløsheden. Og Forholdet mellem Vershalvdelene er ikke antitetisk her men parallelt: den frie Vej aabner sig — man sender Kæresten væk ad den, naar man er ked af hende. Strofen er alt-

saa flexibel, det er den ogsaa i den danske Anvendelse. Vi genfinder den i DgF 136 A 10 saaledes:

Emellem bierge oc dale
der gielder baade ugle oc ørn:
der græder saa mangen encke,
oc halff flere faderløsse børn.

DgF 136 (Kong Sverker den unge) har skildret en Kamp mellem Svenske og Danske. Strofen staar som Opskriftens næstsidste — sammenfattende Kampens Virkning i Danmark. Strofens sidste Del har erstattet den oprindelige Almensandhed med Billedet af en faktisk historisk Tilstand, hvis Uhygge Naturindledningen blot forhøjer. Det vil sige, at Folkevisen bruger Strofen alt efter sit Behov, omdanner og omdigter. I dette Slutningsbillede af Diderik af Berns og Holger Danskes vældige Sammenstød i DgF 17 A er dens oprindelige Struktur ganske udvisket:

Och blodditt thett rindder y striddenn strøm
buode offuer bierrig och hyffue:
och røggenn standder y hemellenn vd,
och suollenn bleff bluodig och rød.

Bjergene og Dalene viser at Strofen kommer til os udefra, at den tyske Forekomst er primær i Forhold til den danske. Ogsaa andre »Enstrofinger« kender man fremmede Forbilleder for, men langt fra for dem alle. Man brugte ikke blot Typen, man producerede selvstændigt i dens Form. Fx. i DgF 428 A 1:

Fule syunger arle
y rossens-lund mett ære;
all then sorrigh, yeg udi hierthett [be]r,
thett ber yegh for myn kyere.
End frider yeg mig dagligh.

Eller her: DgF 289 G 34—35:

Kolde driver duggen
offuer lillie-qvist;
den ber altid sorgen,
som sit haffuer mist.

Kolde driffuer dugge
offuer lillie-gren:
den ber altid sorgen,
der sit mister i meen.
I-mens vi torde.

Man vil se, at Naturmaterialet i disse Tilfælde er ganske det samme

som Omkvædenes. Dog er det ikke bundet til Omkvædenes faste Inventar, sml.:

250 G 1: Feskenn hand thagger sinn fødde i vannd,
och ørnen op under sin klou:
herre Gud sende mig en goed stalbroder,
naar ieg skal sette min boe!
Mig lenges, ieg skal aff lanndenn fraa min aller-kiereste.

eller

360 A 27: Ebbelett henger saa hyøgtt y thre,
till iordenn saa mone thett falde;
herre Gud nade huer fattige quinde,
synn skiebenn haffuer icke y wolde!

Anbringelsen af disse Strofer varierer. De kan staa inde i Texten, saaledes i Citaterne fra 57 og 360, eller de kan staa i Slutningen som i 136, 17 og 289. Tiest placeres de dog i Begyndelsen, som Indledning, og kan da afsætte Omkvædet, jfr. den berømte Valravnstrofe DgF 60.

At »Enstrofingen« paa den Plads har stimuleret Naturindgangen, som omtaltes først, og at de to Typer gensidigt har paavirket hinanden er det rimeligt at antage.

Som fritstaaende Element kan den have været en Tilskyndelse til en tredje lyrisk Stiltype, denne:

306 F 6—7: Hiorten løber i rosenslund,
hand kaster med halss;
saa giør ungersuend i løn att gillie,
hans tale den er falsk.

Hinden hun løber i rosenslund,
och hun springer lett;
saa giør ungersuend, naar hand gillier,
hans tale den er slett.

Princippet for Strofens Deling i to Dele er det samme som før, men første Led er gjort til et ligefremt Billede paa Indholdet i andet Led og Sammenligningen er udtalt. Idet Formen saaledes rationaliseres forflygtiges Poesien og tilbage staar en moralsk Regel. Som kan akcentueres stærkere samtidig med at Billedet skrumper yderligere ind, fx.:

230 A 15: Slig ere de iomffruwer y dieres talle,
aldtt som mannd griffuer enn ormb om halle.

Der forekommer en Del af den Slags Moralisering rundt om i Texterne. Ingen har været i Tvivl om at det er sene Indskud eller Bestanddele af sene Digtninge, de ligger jo helt uden for Folkevisens Stil.

Men Udviklingen kan jo ogsaa gaa i en anden Retning, i Stedet for den aabne Moralisering kan den føre til den skjulte, til Allegorien. Det hedder i 360 A, 7—8:

Ieg planttitt for-yndenn myn vrtte-gaard
buode raser och edlee lyllie;
nu er der wogsett nogitt anditt iblantt,
thett er icke med mynn wilige.

Her er en hiortt wond y myn hauffue,
hand threder dy blomster saa neer;
hand well mig for-ødde thett ieneste blomster
ieg haffde y hiarthett saa kiere.

Den talende er Ægtemanden, Blomsten i hans Have er Hustruen og Hjorten Forføreren. Billedet forekommer flere Gange (259 A 9; 303 A 18; 348 A 10). Naar Elskerens Tale bevæger sig inden for denne Billedkreds bliver Elskerinden til en Hind, saaledes 416 A 16:

— — —
Ieg bedte det venniste Diur saa bold,
Som mig kom først til Hænde.

17. Det gaff sig under mit Skarlaggens skind,
Oc mig saa vel til føye,
Ieg tog til tacke oc var saa glad,
Oc lod mig dermed nøye.

18. De vilde Diur Ieg løbe lod,
Ad Skoffven for mine Hunde,
Den tamme Hind Ieg tog i faffn,
Vi glædis aff Hiertensgrunde.

19. En Iomfru var hun, bold oc fiin — —

Hjort og Hind er hyppigst blandt allegoriske Dyr, men Nattergalen forekommer ogsaa (57) og fra Planteverdenen benyttes naturligvis Rosen paa samme Maade (482 D 27) og Liljen (481 D 1) og Linden (507, 1).

Som alle ved er Allegorien almindelig yndet i Senmiddelalderens europæiske Digtning. Folkevisen bemægtiger den sig omkr. Aar 1500, kendt som den er fra Visen om Nederlaget i Ditmarsken (1500) og fra Ørnevisen om Christian II og Adelen. Hertil kan føjes 508 om Bassen og Grisene. Dyreallegorier er endvidere almindelige i Skæmteviserne.

Dermed har vi registreret, hvad Folkevisen rummer af Naturlyrik i en Del Omkvæd og nogle lyriske Indgangsstrofer, de sidste ret faa i Tal; begge Dele med udtalt Smag for den idylliske Natur. Endvidere »Enstrofingen«, som i de hjemlige Frembringelser paavirkes af Idyllen,

men som henimod Balladens Udløb erstatter sin oprindelige Poesi med tør Moralisme. Muligt at den har bidraget til at bane Vej for allegoriske Billeddannelser.

Fremmed Indflydelse er udenfor Tvivl i strofisk Lyrik og vi tør vistnok formode, at denne Indflydelse ogsaa har øvet sine Virkninger paa Omkvædenes Smag.

Det sker — i 56 C og 440 A — at den lyriske Indledning voxer ud og opfylder hele tre Strofer, de to Viser rummer de største Stykker Naturlyrik, Middelalderen raader over. Men ikke de bedste. Dem finder man i de citerede Vers fra Ridder Stigs Runer og Elverhøj. Begge Steder har geniale Digtere vovet sig ud i noget nyt, helt paa egen Haand, og ingen i Samtiden har haft Mod til at følge dem. Normalt er man blevet indenfor de i Forvejen afstukne Rammer og en ren Naturpoesi kendte Europa endnu ikke dengang.

EROTISK LYRIK

Men erotisk Poesi kendte den, og det til Gavns. Erotikken er Hovedmotivet i Riddertidens europæiske Digtning, den episke saavel som den lyriske, og den indtager en lignende Stilling herhjemme i Balladerne og naturligvis ogsaa i Lyriken, da den kommer til. Spørgsmaalet er, hvornaar den kommer til? Som før sagt regnede de ældre Litteraturhistorikere ikke med dens Existens i Middelalderen. Andre — i al Fald jeg — er af en anden Mening.

Man kan begynde med at betragte et henrivende lyrisk Digt (437), som har Titlen *Søster beder Broder*. Denne uforglemmelige Vise er mærkelig ved sit farlige Emne, den ulovlige Elskov, Søsteren som bejler til sin Broder, og endnu mærkeligere ved den kunstneriske Energi, det er digtet med: en Elskov som finder sig kvindeligt blide Udtryk for sin Underkastelsesdrift og dog saa passioneret i sin Uafviselighed. Det knitrer i disse Replikker af hendes Elskovsmod og hans Ængstelse, Spændingen maales i den Heftighed, hvormed han tilsidst river sig løs og holder sig Bedaarelsen fra Livet.

Visen er enestaaende, ikke blot i dansk Middelalder. Men dens almindelige Forudsætninger ligger klart i Dagen. Debatten, den duodramatiske Form er staaende i den franske Pastourelle og velkendt ogsaa i en Del danske Ballader. I dem argumenterer Ridderen altid med Gaver og Løfter og indtrængende Forsikringer, men Forsikrin-

gerne har aldrig den skønne billedlige Form som i Søster beder Broder. Kun en eneste Gang, i 229, bruges denne Form — som ved et Tilfælde: Elskeren siger at han for den Elskedes Skyld er villig til at staa nøgen ude en halv Vinternat; at han vil gaa som Fange i Taarnet, eller vade i Isvand op til Tænderne hvis hun vil bønhøre ham. Her ind imellem forekommer saa dette Strofepar:

229 A 12: »Ted wille ieg giørre for etters skyld,
motte ieg etters vilge fange:
vere enn steenn, ligge i enn bro,
som i skulle ride och gange«.

13. »Waarstu enn stienn och laa i enn broo,
och ieg ded giørlig wiste:
ieg skulle lade min gannger saa sko,
ditt hiartte skulle sønnder brøste.«

Efter samme Regler danner Søsteren sine Billeder, men hvor meget finere er det ikke gjort:

Da skulle du være den skønneste Lind,
der stande kunde paa Jord,
og jeg vilde være et lidet Græsstraa
og gro ved Linderod.

Og hvor meget nænsommere hans Svar:

Det er saa ondt et Straa at være
og gro ved Linderod;
den Okse han driver saa aarle ud,
han træder det under sin Fod.

Ideen til Billederne i sig selv kan maaske Drømmeversene i Møens Morgendrømme og andet lignende have givet. Ideen med Omskabelsen som Søsteren ønsker sig for at opnaa den intime Samhørighed med den Elskede er som bekendt et ældgammelt Motiv. Anacreon har det, saaledes at Manden udtaler Ønskerne. En Masse nyere danske Digtere har benyttet det paa samme Maade, Schack Staffeldt, Oehlenschläger, Ingemann, Chr. Winther. Men ingen af dem overgaar den gamle Vise, den er unique.

Ogsaa i Middelalderen. Den hører jo til der. Muligvis i dens Slutning. Sandsynligvis i Slutningen. At henvise den til en senere Tid gaar ikke an. Det 16. Aarhundredes poetiske Skabekraft ved vi ganske god Besked med. Ingen der kunde have gjort den. Kun et eneste Digt fra dette Aarhundrede kommer op paa dens kunstneriske Højde, og det er skrevet i en helt anden Stil.

Som Udgangspunkt for Eftersporingen af erotisk Lyrik kan Søster beder Broder saaledes ikke bruges. Det kan derimod en anden Vise, den jeg i mit Udvalg kalder Den Uforlignelige (510 C, overleveret i Dronning Sofias Hdskr.). Den bestaar af 7 rent lyriske Strofer. Hovedstykket er Strofene 2—3—4:

2. Haar haffuer hun som spunden guld,
er lagt udi silcke-thuinde:
well er thend suend, som fannger
en dydelig quinde.

3. Øgenn haffuer hun som falcken hin ghraa,
thi skienner som lysenn stiernne;
Christ segne min kierist, y huor hun er,
huos hinder war ieg saa giernne.

4. Hender haffuer hun som niu-falden snee,
thenn huidest, paa iorden monne falde;
och wilde ald werden liude meg att,
thi skulle hinder en dronning kalde.

Strofernes parallelle Opbygning — første Halvdel af descriptivt, sidste af affektivt Indhold — har Enstrofingen uden nogen som helst Tvivl givet Mønsteret til. Skønhedsbilledet af Damen er ikke specielt for denne Vise, det gyldne Haar, den hvide Hud og de straalende Øjne kan betegnes som Resterne af Trubadurernes mere nuancerige Portrætter og indgaar mangfoldige Steder i det øvrige Europas ridderlige Poesi fulgt af de hyperbolske Sammenligninger, des mere hyperbolske, jo mere man typiserer Maleriet. — Som bekendt tillod Balladernes klassiske Stil ikke Description, men den vandt dog efterhaanden Indpas i Texterne. Et Par Exempler derpaa:

34 A 70: Hand tager ud Islands konge-datter,
en speyell offuer alle quinde:
hindis haar det skinner som spundet guld,
er quesedt op udi tinde.

474 A 30 (1—2): Mund haffuer hun som rossen røed,
och øigen som falchen hin graa;

var.: 353 C 6: Du haffuer øyen som tu blus —

23 A 12 (1—2): Hinndis hals war huid som hermelinn,
hinndis kinnder vor rosenns-røde: — —

Visernes Helte kan skildres med samme Farver; der forekommer Stjernebilledet:

303 A 6 (1—2): Slig er rider Oloff blant anndre mannd,
som soelenn for morgens-stierne — —

474 A 3: Bendigt er i sin faders gaard,
och skøn er hand som quinde;
øignen haffuer hand som stiernnen klar
och haar, som røde guld spindis.

(Andre Ex.: 23 A, 11; 34 A, 69; 96, 2; 220 A, 13—14; 364, 1—2; 485 A, 54; 452 A, 4, 6—7; 395 A, 17; 333 A, 11; 348 A, 1; 362 A, 11—12.). —

Kun sporadisk benytter Balladen den regelmæssige Komposition af Strofen, som 510 C har. Vender man sig derimod til Peder Ræff, genfindes Princippet i en af Mariaviserne, den som gaar udførligst til Værks med Descriptionen af den hellige Jomfrus ydre Glans[14]. Efter en almindeligt lovprisende Optakt, som omfatter tre Strofer, fortsætter Munken saaledes:

Thith haar er gulth, thyn kynner ere rødhe,
som rosen standhe i fæyersthe grødhe
then ædhelæ keyserinnæ.
kom oss til hielp wdhi wor nødh,
helsth then stwndh ther wy skal døø,
ath wy thet saa befynnæ.

Den sexlinjede Strofe er delt paa Midten, 1. Del har Skildringen af det ydre, 2. Del en Bøn til den himmelske.

Saaledes de følgende 4 Strofer, dog at Bønnen vexler med Lovprisning. Lad os citere Beskrivelserne:

Thyn øwen the brennæ som thu rubin,
thith anlædhe hawer thet klareste skyn,
ther til then ædhelæ fyooll. — —

Thynæ henner ære huydhe, thyn fyngher er sma,
all werdhen thøm ey fwl priisæ maa,
hwer ængel i hemerigis righe. — —

Thu esth wel woxen smal om kringh,
thu lignes wedh then al ædhelæsthe thingh,
som hemmel och iordh kan hawæ. — —

Thynæ been och thynæ fødher,
the mwæ wel lignes wedh liliæ rødher,
som mestheren scriffwer oppenbaræ. — —

Peder Ræff har flere Detailler i sit Billede end 510 C, men det er ganske klart at dette Parti udgaar fra samme lyriske Skole. Kun Englene som Jomfruens Lovsyngere og den lærde Henvisning i sidste Linje viser hen til den religiøse Poesi.

Forresten løber der Elementer af denne descriptive Stil ind ogsaa i andre af Peder Ræffs Viser, hvor de blander sig med Laan fra Højsangen.

Men lad det være foreløbig. Vi vender os fra Descriptionen til de affektive Elementer i 510 C.

Strofe 1 har følgende Ordlyd:

Ald werdenn thend haffuer ieg liet och spurdt
och mest blandt dydelig quinde;
ret aller kunde ieg finde paa thend,
som lignes kunde wed hinder.
Hun løffuer foruden sorgen aller.

Den og sidste Led i hver af de tre foran citerede Strofer svarer til, og overgaas af Peder Ræffs Vise:[15]

Reth elscuens dydh meth sangh oc frydh,
thet well iek lowæ och prisæ:
Eth blomster er till, iegh ey nefnæ wil,
som eress meth thennæ sammæ wisæ.
Hun er bodhæ fawer oc dydæligh
och wiss oc klok forudhen all swigh
och troo forudhen gallæ.
Som solen for andhræ smoo stierner er,
sligh er then iomfru bodhæ fern oc ner
blandh fruer oc iamfruer allæ.
Heyæ, heyæ,
willæ hun megh tell sek kallæ.

Matthæ iek endh fanghæ thet bloster ath see,
myth hiertæ hawer lawth i dwale,
Tha ware iegh skildh wedh alskøns we,
mathæ iek weth hynnæ talæ,
Som iegh hauer kierest for allen tingh;
ware werelsens quinnær vth ynnen en ryngh,
thet ware full fawer en skare.
Hynnes lighæ skullæ man ther ikkæ fynnæ
blandh fruer och iamfruer o høweskæ quinnæ,
Hwo thet willæ taghæ til ware.
Heyæ, heyæ,
Crist gemmæ hennes lyff forudhen all fare.

Skoleslægtskabet mellem de to Digtere er aldeles aabenbart, de har de samme Forestillinger — den dydige Kvinde, den uforlignelige, enestaaende; Digterens Ønske om at være hende nær, at se og tale med hende, og hans Bøn til Christus om at gemme — signe — hende.

I 510 C antager Elskovserklæringen i Str. 5—6 en billedlig, hyperbolisk Karakter:

Stod ther enn boell y marcken,
och stod y brenndendis loffue:
tha wilde ieg gladelig y-giemmell hinder gha
och thill then stalte iomfrue.

Hade ieg leget enn wenther død
och lid for hinder thend møde:
och wilde hun blidelig [thill] meg see,
ieg stod giernne op aff døde.

Skønhedens og Kærlighedens mirakuløse Kraft er et yndet Motiv i den ridderlige Digtning, i »Aucassin og Nicolete« helbredes den dødssyge Pilgrim da den skønne løfter Kjolen op og han ser hendes liljehvide Læg. Romanerne handler om de Eventyr Ridderne udfører for deres Elskovs Skyld, de gaar igennem baade Ild og Vand, og Lyrikerne efterføler deres sjælelige Tilstand under Prøvelserne, saaledes billedligt her, saaledes ogsaa i Peder Ræffs Elskovsvise, kun mere extatisk, i et kunstnerisk højere Plan. Hør den sidste Strofe:

Nu well iek vendhæ myn how y gen,
men wy ey sammen maa bliwæ,
Scriwæ ynnen myth hyerthæ then liliæ gren,
saa lengæ som iek maa lewæ.
Hun[MS Han] skall ther aldhrigh slettes aff,
ware iek en veth then helliæ graff,
oc hun veth verdens ændhæ.
Hennes villiæ ath gøræ er iek till redhæ,
krybæ paa mynæ bare knæ ower mark oc hedæ,
om hun mek bothen sendhæ.
Heyæ, heyæ,
sydhen førstæ synnæ iek hynnæ kendhæ!

Nu kunde det tænkes at 510 C var digtet i samme Tidsrum som Peder Ræffs Viser, hvad den muligvis ogsaa virkelig er, og det kunde tænkes at der forelaa en direkte Paavirkning fra den ene Poet til den anden.

Naar jeg ikke tror paa at noget saadant behøver at forudsættes, har jeg naturligvis mine Grunde derfor. Det lyriske Udtryk for Elskovs Sorg og Fryd kendes ogsaa andetsteds fra indenfor dansk Middelalder, selvom det ikke naar de her beskrevne Højder. —

Der findes en Række Ballader med Omkvæd, som udtaler en Elskovsfølelse, en Gruppe af nogenlunde samme Størrelse som Naturomkvædenes. Forestillingerne de opererer med er ikke videre nuancerede; lette at vinde Overblik over. Hyppigst er de som blot udsender et Suk over Elskovens Sorg og Nød, dens Angst og Tvang, fx. 37 A: Der tiden giøris mig saa lang. — Eya, huad sorigen du est tung!; 262 A (B-G):

Stor sorrig ber hannd y hoffuen saa thonng for hinde; (jfr. 83 C; 277; 279 A-C; 305 D; 472 B; 286 C); 79 A-C: Saa haffuer hun lagd hans hiertte udi tuangh; 94 AB: Mig tvinger elskoven; 109 A (Almue): Mig tvinger saa liden skjøn Jomfru; 204 AB: Mit hiertte liger bundenn langt haarder end i iern; 247 AB: Sielff tuinget haffuer hun ham; 436 AB: Dett er saa høffuisk enn iomffruw, mig tuinger; (jfr. 191; 262 A-G; 265 B; 409 D; 458 E).

Hjertets Tvang er ogsaa Hjertets Uro: 85: Dett wolder mynn eggenn rose: min hiartte haffuer ey rouff.

At løse Sorgen og Tvangen staar i Jomfruens Haand: 401: Hun kand ald min sorig forwennde; 481 H-P: Saa løsser hun suenden aff angist; 510 AB: Hun løsser min tuang; 188: Nu staar ald min glæde i min jomfrues vælde. Han beder til Gud om Hjælp og Befrielse: 75 B: Herre Gud løsse wel wort angist; 259 H: Herre Gud, huor kandt du sorrigenn vennde; 387 AB: (Here Gud, motte ieg dett fange, som ieg haffuer effter langet), saa motte min sorig bort-gange; 509 A-D: Mig haabis til her Gud, hun motte end it sind vare min; 500 A-D: Gud lade denom ind sind findis, therre well undis (jfr. 78 A-C; 384 A).

At Sorgen er hemmelig underforstaas ofte og nævnes undertiden: 285 A-E: Ther inngenn manndt skulle minn sorig ald wide; 313 C-D: De ere saa faa, der troer, det ieg ber sorgen; 413 A-F: Thi sørger hun for hannem saa lønlig.

Forsikringer om at han aldrig vil glemme hende er almindelige: 210 B: Den Elskoven ville vi nu giemme. — Allerkieriste min, Jeg kand dig ret aldrig forglemme; 417 A-B: Thenn elsku gannger hannem ey aff hue; 440 A: Oc suendenn thenn forglemmer hun aldriig; 471 ADE: Dit skøniste liff dyt gangis meg alldrig udaff hoffue (jfr. 497 AB); 375 BD: Den skiøneste liff den ganger migh aldrig aff hoffue.

Det kan varieres derhen at den Elskede altid er i hans (hendes) Tanker: 225 BCD, H-M: Thennd iomfrue er ideligest i min hug; for thennd, ther wonden haffuer ey ennd.

Om Længslen tales der jævnlig: 128 DE: Nu lengis migh effter saa vennen (jfr. 203 B; 218 A-G, J-K); 366 AB: Meg lengis aff alt mytt hiartte (395 A-C); 442 A-D: Ieg gider icke leffvet, saa lengis mig.

Skilsmissens Kval nævnes: 447: Thett wor stuor sorig, thi skyeldis ther att; 458 A-D: Dett er stor soreg att skelde dennom att, som gierne till-samen weld(e wer)e.

Bedaarelsens Aarsag og Moment er sjældnere et Motiv, man ynder i

højere Grad det elegiske. Men et Par Gange kommer dog saadant paa Tale: 89 AB: Fore ord frydder saa mangtt et hiartte; 46 AB: Siden ieg hinnde først saa.

Det er Omkvædene, delt efter Motiverne. Af Kildeangivelserne vil man se at de ligger ganske fast i Traditionen. Hvis kun enkelte Opskrifter af de forskellige Viser havde dem kunde man tro der var Tale om et Paahit fra Optegnelsestiden, men det er ingenlunde Tilfældet.

Ligesom Naturomkvædenes Billeder indgik i de lyriske Indgangsstrofer, saaledes ogsaa disse almindelige Forestillinger om Elskovens Væsen, dens Sorg og Tvang, den lønlige Angst, som kun den Elskede med Guds Hjælp kan raade Bod paa. De affektive Indledninger kan da fungere som Stevstammer:

78 A (BC) 1: Herre Gudt løsse well wor angest
och sorrigen udaf wor *brysl*:
y-huem ther haffuer end lønlig sorrig,
hand giører yen suen saa *løst*.
Herre Gud da løsse well wor angest!

75 B har det samme, L. 4: hans hiertte det er wel thørst. Denne Linie er ogsaa varieret i 78 BC (Stevstamme). — En lidt mere levende Formulering:

409 D: Der er saa mannge, der undrer ter-paa,
att minne kinnder giøres blege;
huenn løber och hiartted giøres tunngtt
och sorrigenn tuinger mig.
Och nu haffuer sorrigenn twungett mig.

Det sædvanlige er dog at Strofen ikke afsætter (eller er bygget paa) Omkvædet. Fx.:

416 B (Stevstamme): Glede och frydt baade dagh och natt,
och lenger kandt liffuet icke *winde*;
iegh haffuer stoer sorrigh i mit hierte fangit (= 270, 4,4)
for en saa høuisk en *quinde*.
Den ellskouff gangis hende ei aff.

Med samme Rim, men Ordene varieret:

431 E 1: Dett haffuer weritt oc er enndnu
oc bliffuer, men liffuit kandt *winnde*,
att ellskoffuen den tuinger saa mange manndt,
buode møer oc høuiske *quinde*.
Der soffuer enn ridder allenne.

Samme Strofe indleder 488 og 74 A, i den sidste med andet Omkvæd (Thett dagis op vnder liddenn).

Ogsaa tolinjede Strofer forekommer: I 247 B med den fra Peder Ræff[16] velkendte Sammenligning i første Linje:

Mitt hiartte ded brennder altt som enn lue,
och sorrigen ber ieg for skønne iomfruwer.
Sielff tuiinngett haffuer hunn hannom.

DV 270: Christ ved mit Hjerte er bange
og brænder som gloende Lue.

387 AB: Here Gud, motte ieg dett fange,
som ieg haffuer eftter langet!
Saa motte min sorig bort-gange.

I et enkelt Tilfælde staar den lyriske Strofe som Slutning paa Visen:

285 A: Alle minne lønnlige sorige
dem well ieg trede unnder minne foudt:
i-dis lennger thet ieg sørger,
i-dis vere ta er min buodt.
Der ingenn mandt skulle minn sorig ald wide.
≠ DgF 53, 15 ≠ DV 180, 5.

Hyppigere er denne Art lyriske Strofer ikke og jævnlig staar de kun i en enkelt Opskrift, og som man vil se er Variationsevnen ikke stor. At Fænomenet er secundært i Forhold til Omkvædet kan der ikke være Tvivl om.

Den lyriske *Infiltration i Balladens Text*, i selve Handlingsforløbet, er behørigt omtalt i »Folkevisen«. Jeg minder om Arten ved at gentage Citatet af Elverskud derfra, disse Strofer[17]:

27. Det mælte Bruden i samme Stund,
hendes Hjærte det var af Sorrigen tung:

32. Det mælte Bruden af stor Nød,
hun var sig af Hjærtet saa ve:

35. De fulgte Bruden i Salen ind
med sorrigfuldt Hjærte og Rosenkind.

37. Det mælte Bruden over Borde,
hun talte et sorrigfuldt Ord:

39. Det svarede Hr. Olufs Moder
hun var sorrig og mod:

54. Det var stor Ynk at se den Mø,
den Jomfru mon af Sorrigen dø.

De fremhævede Linjers secundære Karakter er allerede givet igennem den uklassiske Funktion, Strofen faar ved Indskuddene som an-

førende Replikkerne der følger efter. Fraserne er let genkendelige som tilhørende den lyriske Smag, der hersker i Omkvæd og Indgangsstrofe, de kan være indsat i Nedskrivningstiden eller før denne, i al Fald i en Tid hvor Overleveringen har faaet Smag for at dvæle ved de handlende Personers Sindsstemning. I mere eller mindre rigt Maal er saadanne Lyrismer drysset ind i ret store Dele af Balladernes Texter. Og kan skilles ud, fx. i Elverskud.

Men ved Siden deraf er der Tilfælde, hvor Infiltrationen er primær, hvor Fraserne ikke lader sig skille ud, men staar der med Oprindelighedens Ret, hvor der altsaa ikke er Tale om overfladisk Indskud men om en virkelig Sammensmeltning af lyrisk og episk i Fortællingen. Jeg citerer et Ex.:

485 A 3—5:

De loffuet huer-andre, der de var unge,
endog ath lycken var denom saa tunge.

Att de huer-andre icke kunde faa,
thi løcken deth icke ville skicke saa.

Førend tiden kom, att Gud vilde sende,
att bege deris sorig motte faa en god ende.
(Rimformlen alm. i DV).

Det er poetisk værdiløst, men at Partiet er oprindeligt i Visen er der vist ingen Tvivl om. Til denne lyriske Bredde i Handlingsforberedelsen svarer dens Stil iøvrigt.

I 431 A 19 er dets Funktion en anden, en psykologisk Motivering af Handling og Tilstand:

Saa thog the wand oc hanndklede,
saa gick the thiill bordtzs;
the war saa sterck mett elskoffuenn blenndh,
the kunde icke thaalle eth ordt.

Eller heri noget lignende:

220 A 25:

Elskouens baand och sorgen er tung,
hun tuinger tit baade gammel och ung.

Eller Elementet indgaar i Personernes Tale:

266 H 43:

Wille hand med mig thalle,
mit hierte fick saa stor en husualle.
(≠ i DV er legio).

362 A 22:

Wi komme sammenn to børnn saa smaa,
wi waare baade saa unge;
ieg haffuer mig sorrigenn for elskougen fangett,
ieg ber min byrde saa tunng!

295 B 11: Ihvad min Lycke skal være i Dag,
Det stander udi eders Haand;
Ieg taaler oc lider den haardiste Død;
Ieg er en uskyldig Mand.

280 A 13: Hør y, Iffuer her Ionssenn!
i setter ether neder hoss mig:
alle min lønlige sorge
den vill ieg klage for ether.

At det lyriske Udtryk kan tage en Smule ved Lære af Balladens Sans for det konkrete og Skræk for Abstraktionen og gøre det abstrakte haandgribeligt ad metaforisk Vej kan vel forekomme, men kun som Undtagelse:

481 E 66: Det var stoltin Adelus,
hun slog de sper-lagen sammen;
hun tog den sorg, nest hiertet laa,
hun giorde de[r]-aff goed gamen.

Den her exemplificerede Infiltration, der saa aabenlyst betyder en Nedbrydning af den oprindelige Balladestil, hører, som man erfarer ved at slaa de citerede Texter efter, til Balladens seneste Epoke. Det er mest Romanviser, Citaterne er taget fra.

Hvis man betragter de følsomme Omkvæd som et første Stadium i Balladens Berøring med en lyrisk Visegenre, de følsomme Indgangsstrofer som et andet Stadium og den begyndende Nedbrydning af den episke Stil som et tredje — forud for hvilket Visehandlingens Udpolstring ved Indskud af lyriske Fraser gaar, hvor man iøvrigt skal placere den i Poesiens Historie kan ikke afgøres med Sikkerhed, sandsynligvis ligger den ret tidligt — saa faar man et fjerde og sidste Trin i de Texter, hvor Lyriken trænger ind og driver Handlingen ud, saa vidt at den kun bliver staaende som en Skal om det nye Indhold, en Situation, der er egnet til at sætte et psykologisk Forløb i Gang eller blot antyde en Tilstand, som motiverer Følelsesudbruddene. For at illustrere dette kunde man vælge Nr. 451, Hustru og Elskerinde, hvis den ikke var saa ringe, Sentimentaliteten har fordærvet baade Udtrykket og Handlingen. Nr. 509 kan heller ikke bruges, da Udgangssituationen der er laant fra tysk og Visen kun staar i DgF med tvivlsom Ret. Bedre er Nr. 160, Sten Basse og Hans Frost, som har et dramatisk Motiv: den velbyrdige Herremand anklager sin Svend for at staa i Forhold til sin ligesaa velbyrdige Frue og lader Synderen fængsle og derpaa radbrække. Motivet har ovenikøbet et historisk Grundlag, Retssagen er historisk og vel-

bevidnet, Dramaet er udspillet i 1430'erne. Det ejendommelige er at Visedigteren ikke fordyber sig i Handlingens Grumhed, men dvæler ved dens Følelsesværdi, især Opskriften B, som lader Svenden og Fruen give Udtryk for deres ophøjede Elskov i lange klagende Replikker, især Svendens er lang og klagende, den optager Strofferne 7—17; man kunde uden at vække Anstød tage hele dette Parti ud og anbringe det iblandt det 16. Aarhundredes Elskovsdigte. Hvilket forsaavidt ikke er saa mærkeligt, som det nok er Anders Sørensen Vedel der har digtet det. En saadan Mistanke kan ikke kastes paa Nr. 513, Nonnens Klage, derfor benytter vi hellere den som Type. I Opskr. A, som staar i det ældste af samtlige Visehaandskrifter, Sten Billes, er Handlingsforløbet ganske klart: en forældreløs Pige efterstræbes af de unge Svende, hun skænker en af dem sin Tro, men svigtes, staar ensom i Verden, og gaar i Kloster — men længes tilsidst ud af Klosteret igen og efter et solidt Giftermaal.

Denne episke Ramme er bragt til Veje ved Laan. Strofe 1 kendes fra Jomfruen i Fugleham og Møens Morgendrømme og flere andre Viser. At Jomfruen svigtes af sin Tilbeder tør jo heller ikke siges at være fremmed for Balladens Forestillingskreds. Str. 6—7 er bygget antitetisk op — Svenden i Fryd og Herlighed og Møen i Sorg og Kvide — saaledes som det blev moderne henimod Genrens Slutning, jfr. de to langt dygtigere Strofer i Axel Thorsøn og Valborg Immersdatter 475 A 82—83 og Kommentaren i »Folkevisen« S. 161; Mønstret for Antitesen er at søge i Enstrofingsformen. Endelig er sidste Strofe med Ønsket om Klosterbranden kendt fra 407, hvor den staar med saa godt som den samlede Overleverings Autoritet (ABCDEG).

Nu er det heller ikke Fortællingen om at gøre, men Stemningen, den forladte Jomfrus Ensomhed, den som finder Udtryk i de antitetiske Vers og især i Str. 4—5. At Visens Digter ikke er Ophavsmanden til Billederne som indeholdes i dem tør vist siges med Sikkerhed. Den enlige Fugl er en staaende Figur i dansk og tysk Lyrik fra 15.—16. Aarhundrede. Egentlig er det en Due, en Turteldue, som sidder paa tørre Kviste og længes efter sin Mage, men Billedet varieres, sml. Henvisningerne til DV i Det 16. Aarh.s danske Elskovslyrik, Edda XXIX 1929, S. 225—69, her varieres det endda meget smukt til at Fuglen bygger paa den vilde Mark uden Ly og Læ for den strenge Vinter, som kommer. I B er det ringere, tillempet efter Fuglevisens Afslutning. Str. 5 om Manden som bygger sit Hus paa Is, der forekommer i fem af de syv

Opskrifter, har ogsaa hørt til Tidens lyriske Fællesgods. Den ældste Benyttelse af det jeg kender er Hr. Michaels i De vita hominis, hvor han skriver (Molbech S. 179):

Uærdzens leefneth er ligherwiis
som then ther byggher paa en ijs,
och achther ther længhæ ath bidhæ:
Eth wædher kommer, slaer ijsæn smaa,
thæn bygning kan ther ey længhe staa,
han tagher tha til at sekridhæ.

Strofen indgaar derfra i Hans Thomissøns Salmebog, heldigt forkortet til fire Linjer, og vandrede derfra videre til Salmen Mig tyckis at Verden er underlig (Brandt & Helweg, Den Danske Psalmedigtning Nr. 218).

Denne Uoriginalitet maa man ikke bebrejde Digteren af vor Vise, han gjorde det samme som alle andre lyriske Digtere dengang, tog sit Gods, hvor han kunde finde det, og naar man skiller det tilfældigt paahængte ud er Nonnens Klage virkeligt et lille bevægeligt Digt, som nok skal have rørt ved de naivt følsomme Hjerter, sml. min Redaktion i Danske Folkeviser 1945, S. 254. At det er Tilfældet fremgaar af Overleveringen, som tæller tre gamle og tre nyere Opskrifter, dertil en norsk og flere svenske. Som det er at vente ligger Overleveringen ikke fast, Strofer kan indsættes og Strofer kan skilles ud. Blandt dem, der i A bør udskilles, er de to sidste. Som Grüner-Nielsen skriver i sin Indledning bryder de Visens Stemning derved at den sørgmodige Dame tilsidst faar Appetit paa Livet igen. Str. 10 anser Udgiveren for et Laan fra en selvstændig Klosterhad-Vise, ukendt og tabt, men med bevarede tyske Sidestykker (Böhme, Altdeutsches Liederbuch Nr. 242 f.). Strofen har saa draget Laanet af sidste Strofe fra DgF 407 efter sig.

Forresten er denne Slutning ganske morsom. Hvad der gaar forud for den er af katolsk Observans, d.v.s. digtet før Reformationen, muligt omk. Aar 1500 — hvis man vil tillægge Billedfællesskabet med Hr. Michael nogen Betydning, muligt ogsaa lidt før. Men Slutningen er Reformationstiden, samtidig med den øvrige Kampdigtning imod den katolske Kirke og de katolske Institutioner. Man oplever selve Vendingen i Landets Religion i denne Opskrift. —

Gennemgangen af Materialet er hermed bragt til Afslutning og Resultatet kan gøres op.

Idet jeg fastholder min Hypotese om en dansk (nordisk) Lyrik, skabt under Indflydelse af tysk Minnesang omkring Aar 1300 — eller

rettere i de nærmeste Aartider før 1300 — fastholder jeg at de to Visegenrer, den nye lyriske og den ældre Ballade ikke har kunnet leve Side om Side uden gensidig Paavirkning, og det er i al Fald ganske naturligt, at Lyriken som den yngste, d.v.s. den mest moderne har øvet Indflydelse paa Balladen. Sin første Indfaldsvej har den fundet i Balladens Omkvæd, som i sig selv var lyrisk, Paavirkningen der var saa nogenlunde en Selvfølge. Lettest har den haft ved at gøre sin Naturopfattelse gældende. Rimeligvis har der tidligere været Omkvæd som indeholdt en Naturstemning, men først nu bliver der Mulighed for at den Slags Omkvæd kan florere, hvad de ogsaa gør, udtrykkende samme foraars- og sommerlyse Forestillinger, som Minnesangen og bag den igen Trubadursangen kendte. Noget senere, jeg ved ikke hvornaar, maaske først omkring 1400 og derefter, er det blevet Mode at forsyne Balladen med en Stevstamme eller en Indgangsstrofe. Naturstoffet, det samme, som opfyldte Omkvædene og som var paa Vej ind i en noget bredere Udførelse af Visehandlingens Sceneri, har været brugbart i disse Indgangsstrofer, saa meget mere brugbart, som de lyriske Viser selv ofte, hvis de da har lignet de fremmede Forbilleder i denne Henseende, har haft et Naturbillede som Optakt. — Til de fremmede Forbilleder henfører jeg ogsaa de saakaldte Enstrofinger. Saa langt kan Udviklingen gaa paa dette Omraade, men heller ikke længere. En Naturlyrik som bestod i sig selv var der ingen Forudsætninger for, og selv om dansk Visedigtning paa et ret sent Tidspunkt udvider Naturanslaget fra én til tre Strofer (i 56 C og 416), ja selv om den opviser selvstændige og højst værdifulde Nybegyndelser, hvor Naturbesjælingen er Princippet — blev det ved de isolerede Forsøg. Saa megen Uafhængighed, saa stor en poetisk Dristighed tør man aabenbart ikke vente sig af dansk Middelalder.

At Naturindgangen som saadan fortsætter sit Liv og endnu træffes, om end ikke som det normale i den lyriske Visedigtning, som overleveres i 16. Aarhundrede og vel for største Delen er skrevet i 16. Aarhundrede (jfr. Edda XXIX, S. 230—231) er kun hvad man kunde gætte sig til paa Forhaand.

Større Held havde de erotiske Motiver. Den Lyrik der er Tale om, har sikkert fortrinsvis været af erotisk Art, ligesom de tyske Forudsætninger og ligesom den endnu er det paa sit Slutstadium i 16. Aarh.

De følsomme Vendinger fra denne erotiske Digtning har ogsaa først faaet Adgang til Balladen igennem Omkvædet. Vi har optegnet Om-

kvædstyperne, og ingen, som kender paa den ene Side det 15. (Peder Ræff) og det 16. Aarhundredes Digtning, paa den anden Side de lyriske Fraser, vi kan uddrage — og har uddraget — af den svenske Eufemia-oversættelse, vil nægte at *disse Omkvæd rækker Hænderne ud imod begge disse Yderpunkter.* Det samme gælder de lyriske Fraser, som formentlig inden længe har begyndt at sætte sig fast i de mundtligt overleverede Ballader. Moden med Indgangsstrofer har øst af denne Kilde ligesom den øste af de lyriske Naturelementer, men Processen er ikke standset ved denne Mode. Den erotiske Vise var stærkere end det blotte Naturanslag, og i det femtende Aarhundrede, samtidig med at Allegorien sporadisk begyndte at bemægtige sig Balladen, altsaa paa et Tidspunkt, hvor den episke Genres Kræfter var ved at ebbe ud, har den erotiske Vise angrebet den indefra, hulet den ud, saa der af Epiken kun blev et tomt Skelet tilbage, og fyldt dette med sit eget Indhold. Det er sandsynligvis sket henimod Aar 1500, altsaa samtidig med at den første rent lyriske Elskovsvise, Ret Elskovens Dyd, blev skrevet ned og samtidig med at denne verdslige Tone fandt Indgang i den religiøse Digtning og P. Ræffs Mariaviser blev digtet.

Saaledes tegner det hele Forløb sig for mine Øjne. Allerede i »Folkevisen« har jeg trukket denne Linje op. Her har jeg blot forstærket den ved ikke blot at drage Balladetexternes lyriske Fraser ind i Undersøgelsen men ogsaa Omkvæd og Indgangsstrofer. Navnlig Omkvædene er et sikkert Materiale, forsaavidt noget er sikkert her — idet de omtalte Paavirkninger ligger ganske fast i Overleveringen. Det forstaar sig af sig selv, at 3—4—5—6 Adelsmænd eller -damer i det 16. Aarhundrede ikke kunde finde paa at anbringe det samme lyriske Omkvæd paa en Vise, naar de skrev uafhængigt af hinanden. Omkvædet maa have eksisteret før, d.v.s. været oprindeligt i Texten.[18]

NOTER

[1] Middelalderens danske Bønnebøger ved Karl Martin Nielsen. I ff. 1945. [2] En klosterbog fra middelalderens slutning (AM 76,8°) ved Marius Kristensen. 1928—33. [3] Mith hierthæ thett brener saa heth som boll. Klosterbog S. 11, Ernst Frandsen: Mariaviserne 1926 Nr. 18. [4] Crist vndhæ megh then helighanz nadhæ. Klosterbog S. 26, Mariaviserne Nr. 19. [5] Præsten i Odense, Hr. Michaels tre danske Riimværker fra Aar 1496, ved Chr. Molbech. 1836. [6] De gamle danske Dyrerim ved Johs. Brøndum-Nielsen. 1908 ff. [7] Lycke Bogen. Ved samme. 1917. [8] F. J. Billeskov Jansen: Danmarks Digtekunst I 1944. [9] Ernst Frandsen: Folkevisen. 1935.

[10] Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblade 1530—1630. I—VII. 1912—31. Forkortes DV. [11] Reth elscuens dydh. Klosterbog S. 1, Mariaviserne Nr. 21. [12] Billeskov Jansen anmeldt i Orbis litterarum III 1945 45—52. Paul Verriers Kritik: Danske Studier 1937 1—47, Svar sst. 163—67. St. Savickis Kritik: Die Eufemiavisor, Stilstudien zur nordischen Reimlitteratur des Mittelalters 1939, jf. Arkiv för nordisk filologi LIII 1937 366—78, Svar sst. LVI 1942 99—105. — Oluf Friis: Den danske Litteraturs Historie I 1945. Paul V. Rubow: Vore gamle Folkeviser, Smaa kritiske Breve 1936 36—51. [13] Talangivelser uden Forkortelse (eller med Forkortelsen DgF) henviser til denne Udgaves Numre. En Række af de mest omtalte Viser findes i Ernst Frandsen: Danske Folkeviser, ill. af Povl Christensen, 1945 (forkortet DF), og de fleste af disse med Indledning og fyldigere Noter i Danske Folkeviser i Udvalg I—II, udg. af Dansklærerforeningen 1937 og senere. [14] Gudh fadhers makth keller iek oppa. Klosterbog S. 146, Mariaviserne Nr. 20. [15] Se Note 11. [16] Mith hierthæ brendher heth som boll. Klosterbog S. 47, Mariaviserne Nr. 17, jf. Note 3. [17] Folkevisen 94, jf. Danske Folkeviser i Udvalg II 1937 12. [18] Paa ny Side og med meget afvigende Skrift staar dernæst: »Efter dette kan vi vende os til Overleveringen, som vi til Indledn. gav en bibliografisk Oversigt over, og karakterisere den lidt nøjere. Den religiøse Digtning først.« Derpaa omtales den gamle kristelige Dagvise, og der citeres en Strofe af »Pris og Ære og Dyd«. Dette fylder halvanden Side, der antagelig er det sidste, Ernst Frandsen har skrevet.